

Den romanske Budolfi kirke i Aalborg

Af Jan Kock

I årene 1941 til 1943 udvidede man Budolfi kirke i Aalborg for at den kunne få en størrelse, som var acceptabel for en domkirke. Værdigheden som stiftskirke opnåede Budolfi i 1554 efter at have været sognekirke i kun lidt over hundrede år. Før den tid må Budolfi have været en art annekskirke til sognekirken St. Peder. Ihvert fald nævnes en bestemt gård i 1438 at være beliggende i St. Peder sogn, medens samme gård i 1445 benævnes som værende beliggende i Budolfi sogn (1).

Den kirkebygning, som omkring 1440 blev sognekirke, kan være den omkring det tidspunkt opførte gotiske kirke, som i dag udgør kernen i den nuværende bygning. Det er denne købstadskirkes romanske forgængere, som blev frilagt ved udvidelsen, der her skal fremlægges i form af en oversigt (2).

Resultatet af undersøgelserne i den østlige del af kirken har delvis været offentliggjort før af bankdirektør Chr. Jørgensen (3), derfor skal udgraveren, museumsinspektør Peter Riismøllers egne ord fortælle om denne del af kirken. Derimod har plan- og snitte tegningerne ikke været trykt før, og de er af stor vigtighed for den rette forståelse af tidsfølgen af de enkelte byggefaser.

I 1943 undersøgte man, som tegningen viser, enkelte partier i kirkens vestende. Her påvist flere romanske byggefaser, således én, hvor vestpartiet var forsynet med en apsis, men om det senere.

Riismøller kan berette følgende om kirkens byg-

mestre og de enkelte byggefaser: » - - Naturligvis er det nødvendigt at fundere godt, naar hele kirken staar paa en gyngende mødding som Budolfibanken, og dette havde de romanske bygmestre ogsaa forstaaet saa grundigt, at hele undergrunden var eet stenbrud. Derfor var det ganske ejendommeligt at se, at de gotiske bygmestre, der et par aarhundreder senere byggede den nuv. kirke, havde blæst alle forsigtighedsregler en march og stablet et nødtørftigt fundament af brugte kvadre op ved siden af resterne af den romanske Budolfi og for resten bygget ovenpaa jorden. Den nordre pille i koret staar nu paa solide megapæle, forankret en halv snes meter nede i leret; men før ombygningen af 1942 hvilede den paa nogle kvadre, et metertykt lag jord og kalk og saa forresten paa tilliden til de himmelske magter.

Spørgsmaalet, om der skulde findes endnu ældre kirkerester, stod endnu uløst, saa længe den enorme bunke granitsten og jord mellem sokkelresterne endnu ikke var fjernet.

Men en skønne dag grønnedes haabet, da der indvendig i denne ramme begyndte at vise sig endnu en ramme. Nødtørftig nok, bare en enkelt række sten, men dog en tydelig række, og endende i vinkelrette hjørner. Det blev til en gavl, det var tydeligt nok. Arkitekten, kgl. bygningsinspektør Packness, der jo har erfaring i saadanne sager, erklærede straks, at et saadant sølle fundament aldrig vilde kunne bære en stenkirke, og det lyder troligt. Altsaa en trækirke.

Efterhaanden klaredes altsaa rækkefølgen. Med tilbørlig hensyn til fejldateringer og plads til begge sider, samt sytten andre forbehold, tager den sig saaledes ud:

Den første Budolfi er en trækirke, rejst paa et fundament af store sten. Om den har været bygget som stavkirke eller som bulhus kan vi ikke vide noget

Fig. 1. Grundplan og snit af de i 1941 til 1943 undersøgte partier af kirken.

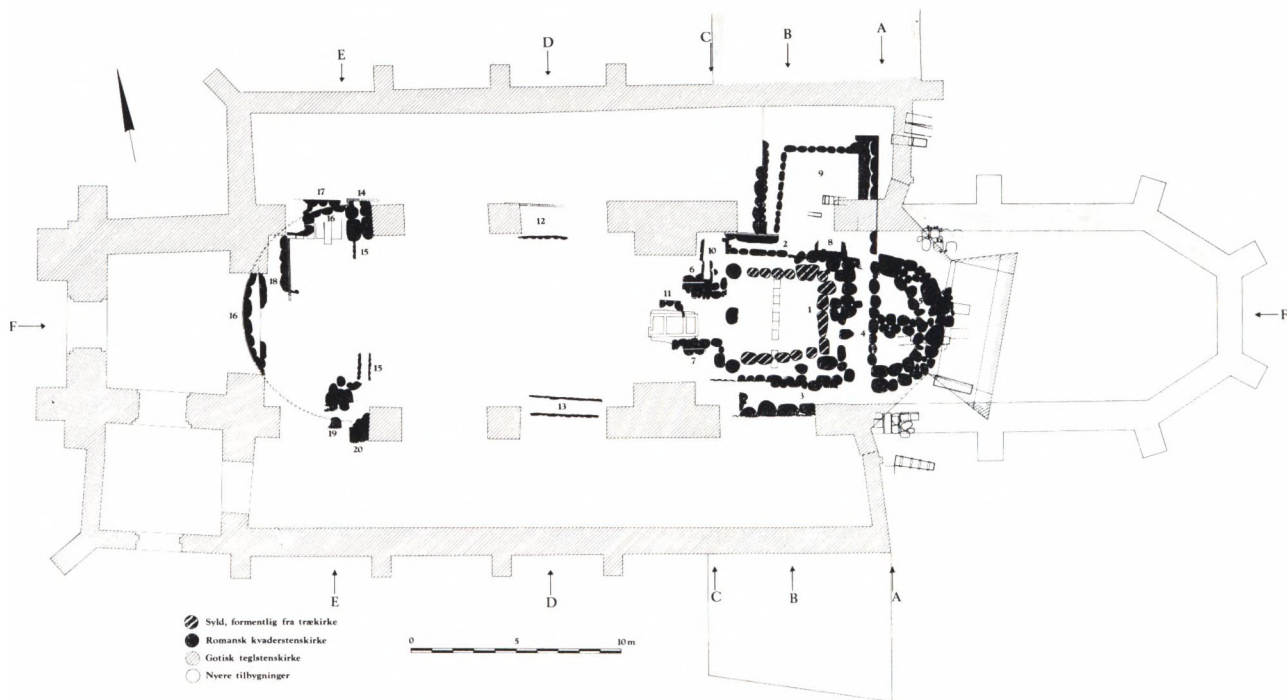
Beskrivelsesnumrene er de samme på plan og snit. Forklaring til de enkelte numre findes i teksten.

På snittegningerne er alt, hvad der ligger i snitplanet skråskra-veret, det øvrige er projektion på dette.

På snittene er der ikke skelnet mellem de forskellige byggefaser. Rente-gning: Jan Slot-Carlsen.

om. Smal som en stue, kun lidt over tre meter bred og med ubekendt længde, har den ligget og holdt stillingen som kristenhedens første forpost i den lille havnekøbing, antagelig i tiden mellem aar 1000 og 1100. Den er for-gaaet ved brand, der ligger et sort, fedtet sodlag paa alle grundstene.

Da den forsvandt var kirken forlængst en stormagt i riget, og baade Vor Frue og Sct. Peders kirke var vel bygget dengang. For den næste kirke blev en højromansk, med dobbelt sokkel, underst en stenrække med skraakant og derover en række med karnisformet vulst. Denne kirkes alterfundament ligger som en firkant af utilhuggede sten lige op mod den første kirkes østgavl. Vi skal sætte dens opførelse til tiden omkring 1200, med plads til udsving til begge sider.

Paa et eller andet tidspunkt er denne kirke - den anden - brændt som sin forgænger. Kul og sod fra branden ligger i fugerne mellem stenene og paa de kvadre, der blev kastet i fundamentet.

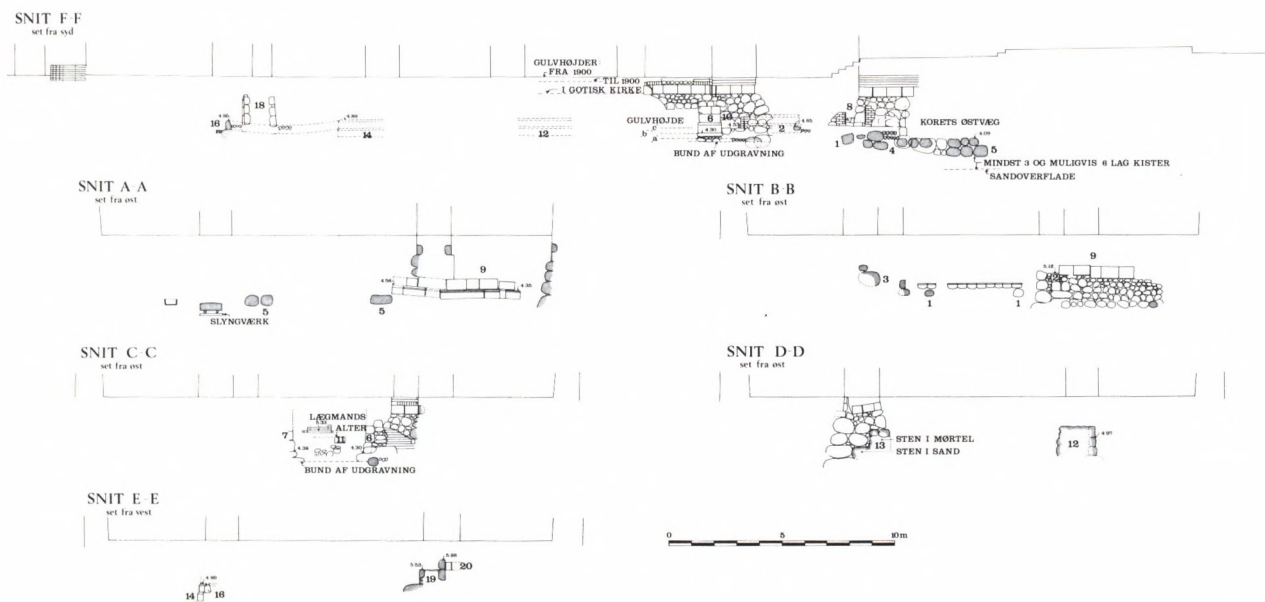
En romansk kvaderkirke er ikke fortabt, fordi den brænder. Murene er bygget for evigheden, og de maatte tjene i endnu mange aar. En udvidelse mod øst blev foretaget, og den apsis, som først bragte arkæologerne paa sporet, blev tilføjet. Reparationer blev foretaget med munkesten, og sakristiet blev tilbygget. Set fra øst blev kirken helt ny at se til, men hele skibet er nok bevaret, og dets sokkel tjener nu som fundament for den letsindige gotiske kirke, der staar paa stedet nu.

Hvornaar denne brand og reparation fandt sted, er

meget vanskeligt at have nogen mening om. Det kan være i 1247, da hertug Abel brændte Aalborg af, men det kan ogsaa have været en søvrig kordreng, der tabte et lys, eller hvadsomhelst andet. Hansetædernes flaaede belejrede Aalborg i 1368, og branden kan ogsaa stamme derfra. Stilmæssigt er der intet holdpunkt for en datering. Skal vi sige: mellem 1200 og 1400«(4).

Den trækirke, som Riismøller omtaler, er noget problematisk, idet højaltret i senere tider har været anbragt her, og for at sikre at det stod forsvarligt, var grunden fyldt op med sten. Dog lod syldstenene sig klart udskille ved at de var dækket af et kraftigt sodlag og forkullet egetræ (fig. 1,1).

Formentlig er det kun trækirkens kor, der er blot-

lagt. I forlængelse af korsylden ligger et par sten, som måske kan høre til træbygningen.

I et lidt højere niveau over trækirken ligger en række kvadersten med fladen opad, deres funktion er ukendt.

Nordvæggen i den kvaderbyggede romanske kirkes kor lod sig sikkert påvise, idet fundamentet og et mindre parti af soklen var bevaret. Soklen var udformet som en dobbeltsokkel, den nederste forsynet med skråkant, den øverste med karnisprofil (fig. 1,2 og fig. 2). Af korsets sydvæg var kun funderingen og den indvendige side af kasse-muren bevaret (fig. 1,3). En reparation af den gotiske kirkes sydmur i koret viste dog, at kærnen i den gotiske mur var den romanske kasse-mur, blot var der muret en skalmur op omkring den af gule munkesten (5).

Om den romanske kirke oprindelig har haft en lige korafslutning (fig. 1,4) eller været forsynet med apsis (fig. 1,5), fremgår ikke klart af udgravningen. Men det, at apsisfundamentet er ret grovt i forhold

Fig. 2. Til venstre dobbeltsoklen i korets nordside se Fig. 1,2. Til højre fundament til østvæg i det rum, hvortil døren, Fig. 1,10 formentlig hører, og som støder op til rummet Fig. 1,9. Set fra NØ.

til de øvrige fundamenter, og at der indgår sodsværtede og itubrudte kvadre i dette, gør det rimeligt, at apsis må være tilføjet senere (fig. 3). At der var begravelse i 5 måske 6 lag under apsis kan ikke tages til indtægt for at apsis er sekundær, idet disse begravelse

Fig. 3. Den romanske østapsis, Fig. 1,5. Øverst til venstre ses østvæggen af tilbygningen, Fig. 1,9. Set fra S.

ser kan høre til trækirken (fig. 4). Det skal bemærkes, at flere af disse kister er forsynet med en bund, der kun består af nogle tværstokke.

Den romanske korbue i triumfvæggen kunne klart påvises, idet både stenfundament, sokkel med skråkant og to skifter kvadre var intakt ved den nordlige vange (fig. 1,6 og fig. 5) mens tilsyneladende kun et skifte kvadre ved den søndre (fig. 1,7).

I korets nordvæg var senere brudt en døråbning med vanger af røde munkesten og med jernstabler til to døre bevaret (fig. 1,8).

Døren fører ind til et rum, hvis øst- og nordvæg har en sokkel af sekundært anvendte kvadre med blandet skråkant og karnisprofil og væg af granitkvadre i kassemur (fig. 1,9 og fig. 3). Vestvæggen i rummet er problematisk, idet den støder op til en ældre mur, der ses på figur 2.

Rummet figur 1,9 er tydeligt senere og dets sokkel ligger da også en del højere end korets.

I korets nordvæg er der yderligere en yngre døråbning med vanger af munkesten (fig. 1,10). Døren må rimeligvis have ført ind til et rum, som har østvæg op til rum fig. 1,9 (se fig. 2). Også dette rum er klart yngre, med en sokkel der ligger højere end korets og har stødfuge op til denne.

I korbuen fandtes et fundament af grove kampesten i niveau med ældste romanske gulvhøjde. I et lidt højere gulvniveau var fundamentet fornyet med regulære granitkvadre (fig. 1,11). Dette er blevet tolket som underlag for et lægmandsalter.

Skibets nordmur er konstateret på et godt 2 meter langt stykke (fig. 1,12). Her var fundamentet og den profilerede kvadersokkel intakt på kassemurens yderside, ligesom den indvendige side, sat i rå kamp.

Sydturen i skibet var i det undersøgte parti berøvet den udvendige kvaderbeklædning, således at sokkelhøjden ikke kunne bestemmes sikkert (fig. 1,13). Fundamentet til den romanske kirke var som

andre steder sat af flade kampesten, der gik en del uden for den færdige murs flugt.

Fundamentet var som vanligt lagt i en kraftig kalkmørtel, hvorimod den gotiske kirkes fundering, udover den romanske kirke, var lagt i sand.

Skibets nordvestre hjørne blev sikkert påvist. Af selve hjørnet var der bevaret en dobbeltsokkel, stående på et kraftigt stenfundament (fig. 1,14 og fig. 6). Den nederste sokkelsten var forsynet med en skråkant, den øverste var profileret med en profil forskellig fra den, der blev påvist ved korets nordmur. Denne profilering af hjørnesoklen kunne også påvises i soklens videre forløb østpå.

Af kirkens oprindelige vestmur er der kun påvist ret små dele af fundamentet (fig. 1,15). Her svigter både tegning og de spredte notater fra gravningen.

Sydvesthjørnet i kirken blev ikke påvist.

Senere er kirkens vestparti forandret og forsynet med en halvrund apsis (fig. 1,16). Apsisrunden var tydeligt senere, idet fundamentet til den gik op til et højere niveau end det romanske skibs fundament. Desuden var apsisrunden kun forsynet med

Fig. 4. Kiste, der går halvt ind under den romanske apsis. Set fra N.

en sokkel af kvadre med skråkant (fig. 6 og fig. 7).

Denne vestapsis fik ikke lov til at stå, den blev afløst af en ny vestmur (fig. 1,17; 1,18 og 1,19). Her-ved blev skibet forlænget med omkring fire meter.

Af forlængelsens nordmur blev der påvist en del kvadre, der flugtede med den oprindelige nordmur (fig. 1,17).

Af forlængelsens vestmur stod ret store partier in-takt (fig. 1,18). Den var opbygget på et fundament uden sokkelsten, som en kassemur med en beklæd-ning af granitkvadre både ud- og indvendigt. På begge sider var dog indmuret et skifte med tegl af munkestensformat (fig. 7).

Af forlængelsens sydmur er kun et ret begrænset parti påvist (fig. 1,19).

Hvor kirkens oprindelige sydvesthjørne omtrent skulle ligge blev der påvist dele af en kvaderstens-mur i et ret højt niveau (fig. 1,20). Den må hidrøre fra en sekundær tilbygning på skibets sydside, må-ske et våbenhus.

Det romanske Budolfi synes at have været en ret traditionel kvaderstenskirk, bygget af granit på en dobbeltsokkel med et oprindeligt 16,75 meter langt skib, der i den oprindelige vestende har en bredde på 11,20 meter og mod øst en bredde på 10,50 meter.

Det vil sige, at skibet kun snævrer ganske svagt ind mod øst, og at det koniske skib, man har talt om i forbindelse med Budolfi, fortøner sig ud på tolk-ningens overdrev.

Koret må have været omkring 8,30 meter bredt, og med apsis omkring 11,50 meter langt. Mellem kor og skib må der således have været et murspring på omkring 1 meter syd og nord for koret.

Med den nøjagtighed som opmålingen giver, sy-nes der kun at have været en ubetydelig forskel i retningen af i hvert fald nordvæggenes flugter i skib og kor.

Kun sporadisk er der gjort opmærksom på fundne løse genstande, dog nævnes dele af kumme og fod fra

en granitdøbefont. Heller ikke gulvlag og andre de-taljer i byggeriet er der nedskrevet væsentligt om. Rækkefølgen af om- og tilbygninger ligger nogen-lunde afklaret for både øst- og vestpartiets vedkom-mende, men indbyrdes er det ikke muligt at hægte dem sammen.

Fig. 5. Nederst den nordre, romanske korbuevange med funda-ment, skråkantsokkel og to skifter kvadre. Derover gotisk funda-ment, sokkel og murværk. Set fra S.

Den mest usædvanlige detalje i den romanske Budolfi er den tilbyggede vestapsis, der med sit tværmål på 10,6 meter totalt har domineret kirkens vestparti. Apsiden har rimeligvis fungeret som vestkor samtidig med koret i øst, et arrangement, som vi på dansk område kun har en enkelt parallel til.

Ved undersøgelserne på Asmild kirke, Viborg Amt, blev der godtgjort, at kirken havde været forsynet med en vestapsis anbragt mellem to tårne med næsten kvadratisk grundplan (7, s. 63). Udgraveren, C. G. Schultz, mente, at vestpartiet var oprindeligt og at dette kunne dateres til før 1132. Udgravninger november 1973 af det sydvestre tårn viste, at dette var en senere tilføjelse (11).

Andre eksempler på vestapsis kendes ikke fra det danske område. Det nærmeste eksempel kendes fra domkirken i Bremen, hvor byggefase III, 1042 - 1066/67 skal have været udstyret med et sådan anlæg i forbindelse med en krypt (6, s. 124). At domkirkebyggeriet kan have tjent som forbillede for både Asmild og Budolfi forekommer ikke urimeligt på baggrund af den missionsvirksomhed der udgik fra Bremen.

Byggefase III i Bremens domkirke synes at være skadet så meget af en brand, at den bliver nedbrudt i 1089 (6, s. 125). At Budolfi skulle være bygget med denne domkirke som direkte forbillede vil betyde en meget tidlig datering af en sekundær detalje, hvis byggemåde ellers ikke tillader en snævrere datering.

Ideen med at forsyne en kirke med vestapsis er da også så vidt udbredt i rum og tid, at påvirkningen kan være kommet fra et andet sted.

Kirkebygninger med vestapsis har en meget lang tradition bag sig, allerede i førkristen tid, fra romerrigets storhedsperiode kendes der eksempler på denne byggeskik. Den største udbredelse synes skikken at have fået i karolingisk og særligt i ottonsk tid i det østfrankiske område. Således viser den bevarede tegning af klostret i St. Gallen, at det har været forsy-

net med vestapsis, ligesom domkirkerne i Köln og Fulda, der hører hjemme 8-900 årene (8, s. 84 og 235).

Fig. 6. Dobbelt sokkel i skibets nordvestre hjørne ses øverst, Fig. 1,14. Nederst soklen til den senere tilføjede vestapsis, Fig. 1,16. Set fra V.

Det nordligste eksempel på vestkor kendes som omtalt fra Bremen. De vestligste findes i Besancon, Verdun, Nivelles, de sydligste i St. Gallen og Füssen, mod øst har vi Magdeburg, Merseburg og Regensburg (9, s. 227).

Tidsmæssigt er skikken forsvundet ved midten af

Fig. 7. Nederst soklen til vestapsisen, Fig. 1,16. Øverst den senere vestmur, Fig. 1,18. Set fra V.

1200-årene (9, s. 227). Det vil sige, at Budolfis vestapsis må være opført inden dette tidspunkt. Det almindeligste for kirker med vestapsis er, at de er flankeret af to tårne, som vi kender det fra Asmild. Der kendes dog eksempler på vestkor uden disse tårne, således kirken i Knechtsteden opført 1138-65 (10, s. 72).

Ved de kirkebygninger, som her er nævnt til sammenligning med Budolfis vestapsis, har der været tale om hele korbygninger, ofte forsynet med krypt. Funktionen af disse vestkor har været mangesidig og en dækkende beskrivelse er vanskelig, idet de kirkelige handlinger, man kunne tænke sig i en vestapsis, ikke nødvendigvis skal foregå her (9, s. 228). At det dog ikke kun er sekundære handlinger, der kan være foregået i Vestkoret, antydes af, at man i domkirken i Mainz stadig bruger vestkoret som hovedkor (10, s. 36).

Noter

1. Riismøller, Peter: Budolfi Kirke i Aalborg. Aalborg 1954.
2. Beretning for udgravningerne findes på Aalborg Historiske Museum, sag 365.
3. Jørgensen, Chr.: Aalborg Domkirke. Fra Himmerland og Kjær Herred 1943.
4. Riismøller, Peter: Den nuværende Budolfi Kirke er den tredje. Artikel i Aalborg Amtstidende d. 30. oktober 1942.
5. Jørgensen, Chr.: Artikel i Aalborg Stiftstidende d. 16. marts 1943.
6. Krins, Hubert: Die Frühen Steinkirchen Dänemarks. Hamburg 1968.
7. Schultz, C. G.: Kirken og runesten i Asmild. Nationalmuseets Arbejdsmark 1951.
8. Oswald, Friedrich: Vorromanische Kirchenbauten. München 1966.
9. Bandmann, Günter: Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger. Berlin 1960.
10. Weyres, Willy og Bartning, Otto: Kirchen. Handbuch für den Kirchenbau. München 1958.
11. Undersøgelserne foretages af Erik Levin Nielsen og Jens Vellerv for Viborg Stiftsmuseum. Undersøgelsen 1973 er kort nævnt i Nyt og Noter fra Kulturmuseerne, december 1973 side 13.